

Skilsmässor

Det har långt fram i tiden varit svårt och krångligt att få ut skilsmässa. Inte bara äktenskap utan också trolovningar har varit besvärliga att bryta. Skilsmässor förekom dock och de hanterades länge av såväl kyrkliga myndigheter som världsliga domstolar. Dessutom kunde Kungl. Maj:t fatta beslut om skilsmässor.

Före 1810 gällde i huvudsak otrohet och övergivande som giltiga skilsmässogrunder enligt lag. I praktiken kunde dock även andra problem leda till att skilsmässa beviljades. Efter 1810 erkände lagstiftningen även bland annat mordförsök och obotlig sinnessjukdom som orsaker till skilsmässa. I och med ny lagstiftning 1915, som senare infördes i 1920 års giftermålsbalk, utökades de giltiga skilsmässoskälerna ytterligare. Trolovning utgjorde inte längre ett hinder för giftermål med någon annan än den man var trolodad med. Ännu enklare att skiljas blev det i och med lagändringar 1968 och 1973. Lagstiftningen från 1973 föreskrev att skilsmässa ska beviljas makar som är överens om att skiljas, dock med ett halvårs betänketid om de har barn under 16 år.

Dokumentation kring skilsmässor finns i huvudsak i tre sorters arkiv: **domkapitelsarkiv**, **domstolsarkiv** och **församlingsarkiv**.

Domkapitelsarkiven

Före 1734 års lag, som trädde i kraft 1736, hade domkapitlen det huvudsakliga ansvaret för skilsmässorna och domsrätt i dessa ärenden. På Landsarkivet i Uppsala förvaras två domkapitelsarkiv: Uppsala och Strängnäs. (Västerås domkapitels arkiv förvaras på Stiftskansliet i Västerås.) Skilsmäsoärendena finns protokollförda bland andra ärenden i serie A I, domkapitlets protokoll, som för Uppsala finns bevarade från 1593 och för Strängnäs från 1625. Register till protokollen finns för Uppsalas del för de flesta åren mellan 1738 och 1866 och för Strängnäs del för 1664–1688 och 1696–1999.

Domkapitlen fortsatte att vara inblandade i skilsmäsoärendena även efter 1734. Det var visserligen de världsliga domstolarnas sak att döma men domkapitlen kunde också vara med i processen och skulle dessutom utfärda skiljobrevet, det rättsliga beviset på att skilsmässan gått igenom. År 1916 upphörde domkapitlens skyldighet att utfärda skiljobrev men även under flera år härefter förekom det att skiljobrev utfärdades.

För vissa perioder finns skilsmäsohandlingar samlade i egna serier. I Uppsala domkapitels arkiv finns serierna F VII (äktenskapsskillnadsmål 1824–1832, 1854–1905) samt F VIIIa (äktenskapsskillnadsmål 1905–1930). Här finns i huvudsak ansökningar om skilsmässa, i vissa fall tillsammans med inskickade bilagor, exempelvis avskrifter av domstolsutslag eller Kungl. Maj:ts beslut. Dessutom finns i serie F VIIIb en förteckning över utfärdade skiljobrev 1860–1925. I Strängnäs domkapitels arkiv finns en volym med skiljobrev 1886–1925 (F

13:1). I volymen finns främst avskrifter av själva skiljobreven men också vissa bilagor, t. ex. intyg från sockenpräster eller Kungl. Maj:ts utslag. Kopior av skiljobreven finns ofta också i domkapitlens konceptserier (även kallat registratur) med signum B I.

Skilsmäsohandlingar kan också finnas i "handlingar ordnade efter pastorat" (serie E V i Uppsala, serie E 3 i Strängnäs). Här finns inkommande handlingar från de olika pastoraten i stiftet och bland dessa kan det finnas skrivelser i samband med en skilsmäsoansökan från det pastoratet, exempelvis redogörelser från den lokale prästen, redogörelser för hur man behandlat ärendet på församlingsnivå och skrivelser från makarna ifråga. I volym E V:174 i Uppsala domkapitels arkiv finns ett större antal sådana skrivelser från församlingar i Stockholm 1680–1732.

Domstolsarkiven

Enligt 1734 års lag skulle de världsliga domstolarna (häradsrätter på landsbygden och rådhusrätter i städerna) döma i skilsmäsoärenden. Även dessförinnan kunde dock domstolarna vara inblandade i dessa mål, exempelvis i rättsliga utredningar av horsbrott (otrohet) eller konflikter inom äktenskapet.

Man finner skilsmäsoärendena i domböckerna (serie A D). I vissa domstolsarkiv är domböckerna uppdelade i brottmål och civilmål, varvid skilsmässorna finns bland civilmålen. Rannsakingar av anklagelser om hor finner man dock bland brottmålen. Det finns sällan några register över innehållet i domböckerna. Från 1948 finns dock målförteckningar med uppgifter om behandlade ärenden och parternas namn.

Domböckerna är offentliga och alltså fullt tillgängliga. Eventuella akter som hör till ett skilsmäsoärende ska dock sekretessprövas om de är yngre än 70 år.

Församlingsarkiven

Innan önskemål om skilsmässa kom till domstol eller domkapitel skulle prästerskapet i församlingen genom övertalning, förmaningar och varningar försöka förmå det äkta paret att lösa sina problem och komma överens. Fortsatte problemen skulle frågan tas upp i en något större krets av "betrodda" sockenmän och hjälpte inte heller det skulle saken föras inför sockenstämman eller kyrkorådet. Här hölls rannsakingar, ibland med vittnesförhör och noggranna granskningar av makarnas leverne och relation. Dessa rannsakingar finns protokollförda i de enskilda församlingsarkivens serier med sockenstämmo- respektive kyrkorådsprotokoll (under signum K).

Lästips

Malin Lennartsson, *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*, Lund University Press 1999

Marja Taussi Sjöberg, *Skiljas. Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*, Författarförlaget 1988

Arkivnycklar www.riksarkivet.se/arkivnycklar tema kärlek (flera exempel på skilsmässor)